

KIS-644 – Nicolas Abraham hag ar varzhoniezh

(GE – 13 08 99)

Pa 'z a ur prederour da anaon e teu splann linennoù bras e vuhez, splannoc'h d'ar re a chom war e lerc'h eget ma voent dezhañ e unan. Nicolas ABRAHAM (1919-1975) a zispakas heuliad e oberoù¹ etrezek daou amkan : lakaat da gejañ anadennoniezh ha bredelfennerezh, damkanañ an treiñ lennegel dre ziskouez ar pleustroù boutin etre bredelfennañ ha barzhoniañ. Bredelfenner a vicher e oa Nicolas ABRAHAM ; oc'h emvataat eus e liesyezherezh e troas barzhed c'hresianek, latin, saoznek, alamanek ; edo o prientiñ embann e droidigezhioù pa voe sammet gant an ankou. Sigur an notenn-mañ eo an damkaniezh a glaskas Nicolas ABRAHAM sevel eus an treiñ barzhonegoù.

ARGEZIAD DA ZIVRAZAÑ UN ANADENNONIEZH A 'N ARGEL

Da studiañ oberennoù ar varzhed e stag an aozer gant un dezrann furmel dre ziforc'hiñ pemp haenad en eztaoliñ gweudel² : an haenadoù mouezhiadel, euladel, steradel, gwengelel, kevanel³. Oc'h araezañ bepred dre an hevelep hentenn dezrannañ e teskriv an haenad steradel en ur lakaat kemm etre tri arvez : ar sterbarañ, an dareulañ, an argelañ¹. Ar sterbarañ, pe genel steradoù (*sémantèmes*), zo dezhañ da

¹ Nicolas ABRAHAM, Maria TOROK, *Le Verbier de l'Homme aux Loups*, Flammarion, Paris, 1976 [a vo teskanvet amañ VHL]. Nicolas ABRAHAM, *L'Écorce et le Noyau*, collaboration et autres essais de Maria TOROK, Aubier-Montaigne-Flammarion, Paris, 1978 [teskanvet ÉN]. Nicolas ABRAHAM, *Jonas*, Flammarion, Paris, 1981. Nicolas ABRAHAM, *Rythmes. De l'œuvre, de la traduction et de la psychanalyse*. Textes recueillis et présentés par Nicholas T. RAND et Maria TOROK, Flammarion, Paris 1985 [teskanvet ROTP].

² En destenn-mañ e ran gant deveradoù diwar *barzh* koulz ha diwar *gweud* hep lakaat kemm etrezo a-gentouez, hep disteurel evit kelo pennaenn ar c'henforc'hiñ steriegezh dre an arver.

³ Les couches phonétique, sémiotique, sémantique, mythologique, holopantique (ROTP 26). Diwar vont, merkomp e kemer ABRAHAM ar c'hemplezh da sol d'an elfennel, an haenad kevanel o vezañ peurziazez an haenadoù all.

¹ La sémantopoiésis, les figures ou tropes, le symbole (poétique) (ROTP 53-59).

araez boas an dareuladoù (neuzennoù, trozennoù, sl. KIS-359, La-09, pp. 75 hh.) ha dioutañ ez eskor an argel.

“An argel, dres evel an trozennoù, zo un doare adammeg. Diforc'h eo avat diouzh an dareuladoù dre e luniad spesadel. Naouiñ a ra an dareuladoù dre vodoù ergorañ kendaveat da ergoradoù. Hep mar e van ar gweudiñ e diagiz an ergoradoù evit azderc'hel an ergorañ hepken. An kez ergorañ zo kentañ avat e kement ma tiaraog pep emouezañ dassellus. Met un emouezañ dassellus kentañ o tezevout an ergorañ kentañ a ya d'ober un eil ergorañ, emzalc'h an emouezañ e-keñver e emzalc'h e unan. An eil ergorañ d'e dro a yelo da ergorad d'un emouezañ dassellus nevez durc'haet etrezek an hini kentañ. Hogen buhez an dareuladoù a c'hoarvez en he fezh e par an ergorañ kentañ ma weredelaont e c'halloudelezhioù kuzh. En eneb, dibaregezh an argel eo lakaat war wel arouesâdoù piaouel an eil ergorañ diwar-bouez arouesâdoù puñset eus an ergorañ kentañ. A-geñver emañ enta gant un emouezañ gweudel dassellus, gant ur gweud a 'r gweud. An argelañ ne oufe e doare ebet kaout da ergorad un ergorañ kentañ, un arouesaat ergoradoù, met emzalc'h un emouezañ emdennet ennañ e unan.
”
2

An arroud hir-se diwar bluenn un den a 28 vloaz a venegan evit diskouez eginoù ur preder war emglask — hag o treuzarverañ termennoù Husserl. Fazi eo evel just dispartiañ ergorañ hag ergorad (*Noesis* ha *Noema*) evel pa vijent gwerc'hennoù distag, pa 'z int an daou vlein derc'hel eus gwezhioù an emouezañ : dre zespizadur e

² “Le symbole tout comme les tropes est une manière allégorique (*sic*). Mais il se distingue des figures par sa structure spécifique. Les figures révèlent des modes noétiques se rapportant à des objets noématiques corrélatifs. Sans doute la poésie demeure-t-elle *en deçà* des objets pour ne retenir que la noésis. Mais cette noésis est elle-même première en ce sens qu'elle précède toute conscience réflexive. Mais une première conscience réflexive qui pense cette noésis première comporte à son tour une visée noétique, une seconde noésis, attitude de la conscience par rapport à sa propre attitude. Cette seconde noésis n'apparaîtra à son tour comme objet qu'à une nouvelle conscience réflexive, se dirigeant sur la première. Or, la vie des figures se déroule entièrement sur le plan de la première noésis dont elles actualisent les potentialités secrètes. Le symbole au contraire a ceci de particulier qu'à l'aide des significations puisées dans la première noésis il révèle des significations propres à la seconde noésis. Il équivaut par là à une conscience poétique réflexive, à une poésie de la poésie. L'objet du symbole ne saurait être en aucun cas une première noésis, une signification renvoyant à un objet noématique, mais l'attitude d'une conscience repliée sur elle-même.” (ROTP 57-58).

vez da bep ergorañ un ergorad enmanus d'an emouezañ. An dasselliñ ne vez ket durc'haet etrezek un ergorañ pe un ergorad met etrezek ur buhezad kent.

“Ur buhezad lavaret, bet buhezset ent werc'hel, a vez roet, d'ar pred nevez ma teu dindan an dasselliñ, evel buhezset ent wir, evel o revout « bremañ » ; ouzhpenn se, e vez roet ivez evel ur pezh bennak a zo dres o paouez revout hag, e kement ma oa ansellet, e vez roet dres e kement ha henn, evel o vezañ revezet andassell.”¹

A-dreuz d'an dezgeriad brizhanadennoniell gant Nicolas ABRAHAM emamp o paouez lenn e komprenan e laka etre dareulañ hag argelañ an diforc'h-mañ : an dareulañ a c'hoarvez a lezel arc'hwelioù diadreuz hon buhezañ da groaziañ war arc'hwelioù diasaezh hon moned d'ar bed ha dre se da zec'han forc'hadoù e hentoù hemañ, ac'hoel e hentoù hon lavar, da envel da skouer an heol “lagad an oabl” dre berzh buhezañ den hag

alvez evel unan ; an argelañ, en eneb, bepred hervez an aozer yaouank, a c'hoarvezfe a lezel arc'hwelioù diadreuz hon buhezañ da groaziañ kenetrezo, ar moned d'ar bed o lezel e lec'h gant moned ar buhezañ d'ar buhezañ, hervez al lusk deskrivet gant HUSSERL eus an emouezañ bremañ o kilselliñ, o tasselliñ an emouezañ kent. E se e c'hell komz eus

“ur gweud a r' gweud”. Hogen ar buhezañ huserlek oa endeo ur buhezañ emunanek dindan unlagad an emouezañ trehontel ; Nicolas ABRAHAM,

ha p' en dije erlec'hiet *buhezañ (Erleben)* ouzh *ergorañ (Noesis)* arveret gantañ e gaou, ne c'halle nemet disoc'h gant despizañ an argelañ evel ar buhezadur eus “emzalc'h un emouezañ emdennet ennañ e unan”. Pelloc'h, dindan an istitl “A-ZIVOUT SPESADELEZH HANVED AR GWEUD

”

², e tenn ar c'hlozadurioù-mañ :

“Mard eo graet hanved ar gweud gant arouesâdoù ha mar bez ambredet an kez arouesâdoù evel bonel, e tleer digej ar ster end-eeun eus ar vonelezh-se. Hogen, evel a ouzer, e klot an arouesâdoù gant

¹ “Das jeweilig wirklich erlebte Erlebnis gibt sich, neu in den reflektierenden Blick tretend, als wirklich erlebtes, als jetzt” seiend ; aber nicht nur das, es gibt sich auch als soeben gewesen seiend, und sofern es unerblicktes war, eben als solches, als unreflektiert gewesen.” (HUSSLER, *Ideen I*, Felix Meiner Verlag, 1992, p. 145.)

² “DE LA SPECIFICITE DE L'UNIVERS POETIQUE” (ROTP 68).

*emzalc'hioù ergorañ. Naouiñ a ra neuze o bonelezh evel kevazasted klok diouzh luniadoù ergorañ dibarek. E se, an hanved gwengelel ma emgavomp dre ar barzhoneg a ziskouez bezañ araezus da ziguzhat dimp ar pep donañ eus hon boud ergorañ. E ziguzhat a ra dimp n'eo ket evel m'en buhezomp e diforzhegezh ar pemdez, met evel ma c'halljemp e vuhezañ mar bijemp bet ganet en ur bed hud ma vije an holl draoù, treuzwelus ur marzh, o tamouezh dimp ur sked eus hon skeudenn hon unan.*¹

Moarvat ne dalvez ket ar boan kas pelloc'h dezrann seurt “divrazadur un anadennoniezh”, evel ma ra anezhañ an aozer. Ha betek ar poent-se a emdec'h hag a narkisegezh ez afe prederouriezh HUSSERL dedalvezet d'ar varzhoniezh ? A-hed e vuhez e strivas HUSSERL da freuzañ bac'h an emouezañ trehontel ha dael a vez c'hoazh etre e warlerc'hiaded a-zivout

ar berzh pe an droukverzh a reas. En eneb, hunvre Nicolas ABRAHAM yaouank oa emglozañ e kaoued aour ur varzhoniezh trehontus d'ar pemdez hag emarvestiñ en e skeudenn disvannet gant ar barrennoù. Hag eñ oa eno levezon ur bredelfennerezh en ardreg ha spi an elfennadour ma tiguze “ar pep donañ eus e voud ergorañ” ? Dav eo spizañ ne voe ket embannet an destenn-mañ e bev an aozer. (Pa soñjan-me er bleupadoù

a zifoupen emichañs da 28 vloaz hag a 'm eus ankouaet dre eurvad !)

Mar divizas e niz, Nicholas T. RAND, ha Maria TOROK he embann e 1985, e voe moarvat evit teurel sklerijenn war un dehtadur kefredel kentoc'h eget en amboaz kas war-raok talbenn ar preder. Test e chom eus un argeziad kentañ da zezevout ar varzhoniezh diwar-bouez rummennoù anadennoniel, argeziad na zigoras hent ebet, a roas evelkent un alberz eus ar skoilhoù bras a c'hortoz nep ergerzh war an douaroù-se.

ARGEL-TRA HAG ARGEL GWEZHIUS

¹ “Si l'univers poétique est fait de significations et que ces significations sont visées comme essentielles, il s'agit de dégager le sens même de cette essentialité. Or, on sait que les significations correspondent à des attitudes noétiques. Leur essentialité apparaît dès lors comme une adéquation parfaite à des structures noétiques singulières. Ainsi, l'univers mythique auquel nous accédons par le poème se montre apte à nous livrer le plus profond de notre être noétique. Il nous le révèle non

pas comme nous le vivons dans la banalité quotidienne, mais tel que nous pourrions le vivre si nous étions nés dans un monde enchanté où tous les objets, d'une prodigieuse transparence, nous renverraient un reflet de notre propre image.” (ROTP 68-69.)

Troomp bremañ ouzh skridoù all embannet gant Nicolas ABRAHAM bloavezhioù goude. Enno n'eus mui kel a anadennonniezh, met eus ur c'hlask da ziarselloù boutin etre bredelfennerezh ha barzhoniezh.

“Ar selaou bredelfenner zo anezhañ un danzen dibarek eus al lavar. Tra ma 'z eur boas da zegemer arouesâdoù, e tegemer ar bredelfenner argeloù ; argeloù, eleze roadennoù a vank dezho un darn ha se, dre bennaenn, en un doare war un dro desaveladus hag andesavelet evit c'hoazh. Daskavout klokaenn an argeloù, he zennañ eus an andesaveladur, setu bukad arbennik hevelep selaou. Adalek e benn kentañ betek hiziv e toug striv damkanel ar bredelfennerezh war imbours'h ar reolennoù kevaraezus da zaskavout ar glokaenn dianav a vank d'an argel, ar pezh a zo « oc'h argelañ en ur ser gant » [...], ar c'hedargel.”¹

“Boas omp da vont d'an argel evel ma ra an henoniour pa striv da eznodiñ dielloù en ur yezh dianav. Pezh a vez roet zo un « dra » o tougen ur ster. Un treuzvarn skoevus eo krediñ evel ma ra tud 'zo e spir degas ar ster war an dra a zo e skor, an arouesâdoù steradel war an hieroglifoù evit dont a-benn eus an eznodiñ. Koulskoude, mar bije tremenet Freud gant sevel un « alc'houez a 'n argeloù », n' en dije graet nemet amdreiñ ur reizhiad arouezioù en ur reizhiad all a vije chomet da eznodiñ d'he zro. E gwir, evit lenn un destenn argelel n'eo ket a-walc'h stadañ klotadurioù termen ouzh termen. Da beurober an eznoderezh e ranker adsevel an amredad a-bezh ma 'z eus engwezhiet un niver bras a c'houzrec'hioù ha ma c'hoari an argel-tra roll un azhenter hep mui. Ouzhpenn anaout d'an argel ur staelad a araez lavarout, kehentiñ pe eztaoliñ, e tleer ivez e studiañ evel gwerc'h andennat, evel parzh kevanek e gwerc'helezh hollel mab den. Gant gerioù all, « amgevrediñ » un argel a ampleg e zazlec'hiañ e-barzh dialusk un arc'hwelerezh a-zalc'h ouzh ergerc'hennoù.

“Amañ e ranker lakaat kemm etre, diouzh un tu, an argel-tra desellet evel hieroglif pe destenn argelel, anezhañ un argel kelan, ha diouzh an tu all, an argel parzhek en un arc'hwelerezh, eleze an argel gwezhius, dezhañ ur ster bev, engwezhiet ennañ gouzrec'hioù louet oc'h amparañ un hollenn en arc'hwel. Dieulañ un argel zo amdreiñ an argel-tra en argel

¹ “L'écoute psychanalytique consiste en un traitement particulier du langage. Là où habituellement on reçoit des significations, l'analyste reçoit des symboles ; des symboles, c'est-à-dire des données auxquelles il manque une partie et cela d'une manière à la fois, en principe, déterminable et encore indéterminée. Retrouver le complément des symboles, le tirer de l'indétermination, voilà la visée singulière de cette écoute. Dès les débuts de la psychanalyse et jusqu'à ce jour, l'effort théorique porte sur la recherche des règles qui permettent de retrouver le complément inconnu qui manque au symbole, ce qui « symbolise avec » [...], le co-symbole.” (VHL, meneget in ROTP 143.)

*gwezhius. E se, nepred ne zleer kemer un dra evel argel eus un dra all.
Lavarout didro ez eo an « naer » argel ar « c'hastr » zo traelaat an argel...
war-benn tremen hep e vuhezañ en e
wezhiusted.*

1

Ul leteñveliezh a ve enta etre ar bredelfenner hag an troer barzhoniezh (*troer* o kaout amañ ur c'hemeradur ledan, oc'h erdalañ *selaouer, lenner* — hag *aozer* mar greer ivez un *treiñ* eus ar barzhoniañ). Emell an elfenner eo spiañ an argeloù bev o wezhiañ er gouziviad, en ur hepkoriñ skoilh an argeloù kelan war neuñv e froud e brezeg. Heñvel dra, e tamant an troer gweud da dremen hebiou da gemeradurioù barrennet ar gerioù ha d'an argeloù kelan ez eo an askounadurioù, war c'hed d'an argeloù digent a ra krañell ar barzhoneg. Unan eus prederioù bras Nicolas ABRAHAM, preder blein e vuhez zoken, e voe keñveriañ an daou saviad, lakaat war wel pezh a zo boutin etre ar bommoù eztaolet war divan ar bredelfenner ha war follenn wenn ar barzh. Muioc'h eget disoc'h e holec'hoù — anzav a reas e unan en doa skoet

¹ “Nous avons coutume de nous adresser au symbole comme l'archéologue s'appliquant à déchiffrer les documents d'une langue inconnue. Ce qui est donné, c'est une « chose », porteuse d'un sens. D'aucuns vivent dans le commode préjugé qu'il suffit d'adjoindre le sens à la « chose », son support, les significations sémantiques aux hiéroglyphes, pour se prévaloir du succès du déchiffrement. Pourtant, si Freud s'était contenté d'établir une « clé des symboles », il n'aurait rien fait d'autre que de convertir un système de signes en un autre système demeurant à son tour redevable de son secret. En réalité, la lecture du texte symbolique ne s'arrête pas à l'observation d'une correspondance terme à terme. Pour parachever l'œuvre du déchiffrement, il aura fallu rétablir tout le circuit fonctionnel, impliquant une multiplicité de sujets et dans lequel le symbole-chose ne joue qu'un rôle de relais. Il s'agit de reconnaître au symbole plus qu'un statut de langage, de communication ou d'expression et de l'étudier également comme efficence intensive, partie intégrante de la réalité humaine totale. Autrement dit, « comprendre » un symbole ne saurait ne pas requérir de le replacer dans le dynamisme d'un fonctionnement en rapport avec les objets.

“Ici s'impose donc une première distinction, d'une part, le symbole-chose considéré comme hiéroglyphe, ou texte symbolique, le symbole mort en tant que symbole, et, d'autre part, le symbole inclus dans un fonctionnement, c'est-à-dire le symbole opérant, animé de sens et supposant des sujets concrets, considérés comme un ensemble en fonctionnement. Interpréter un symbole consiste à convertir le symbole-chose en symbole opérant. Aussi, jamais une chose ne doit être prise comme symbole d'une autre chose. Dire simplement que le « serpent » est un symbole de « phallus », c'est réifier le symbole... afin d'éviter de le vivre dans son actualité opérante.” (ÉN 26-27, *Le symbole ou l'au-delà du phénomène* [1961], meneget in ROTP 141-142.)

hebiou — e vern an diskoulmoù a roas da gudennoù ma chome luget aozerion e amzer (hag hon hini emichañs). Goût a ouzer e vanas FREUD diek bepred da sevel bredoniezh an arziñ : kentren keal an treüc'hañ¹ intentet evel degerzañ gremm direvelaet d'an ober kefredel hag arzel oa kement hag anzav ne c'halle ket ar bredelfennerezh ober meiz war an ober-se. Lod eus e warlerc'hiaded a chomas ken evezhiek hag o mestr. Ul lod all, diersell kaer, a lak(as) e vez dieuladus an oberoù arz hervez an hentennoù arloet ouzh nep real neurozel. Ur savlec'hiadur disheñvel e voe hini Nicolas ABRAHAM. Hervezañ, adalek ma 'z eo deuet an oberenn e goulou, e paouez bred he aozer a lazout. Enni emañ he rin, enni e vo kavet an argeloù gwezhius a zo he buhez. Ha penaos ? Dre vont dezhi evel ma 'z eer d'ar gouziviad. Ken e tegouezher gant lakadennoù diac'hinek evel ober anv eus “diemouez ar barzhoneg”.

“Adalek bremañ koulskoude e teu fraezh un nebeut krefen :

1. Anadet eo diemouez un oberenn evel un ampar diziouerus eus ar c'henwelladur kenedel.

2. An oberenn zo da sellout evel un azon e ster freudek an termen, hogen un azon anezhi he unan, war un dro spirus ha ret da skoueraat an unded eus pevar blein ar bred : an Eriun hag e Zreistme, ar Me hag e Werc'helezh.

3. An oberenn andiles n'he deus diemouez ebet. Ned eo diskoulm skouer da gudenn ebet a ve enien dezhi. N'eus anezhi nemet perokederezh ha marmouzerezh. Nemet e ve hi embregadur a'n araezadoù lorbiñ ha teogiñ.

“Diwar neuze e c'hallfed spisaat hentenn ar genedoniezh vred-elfennadel ha pourchas dre se benveg damkanel un arzvarnerezh rik. Evit c'hoazh, n'eus eno nemet un akt a feiz er c'hallusted a gement-se, kilañ diouzhtu neoazh a ve asantiñ mervel gant ar sec'hed war vardell ar puñs.

1

¹ “Al luzad revel a bourchas d'al labour kulturel kementadoù nerzh bras meurbet bennozh d'ar perzh heverk en deus da c'hallout treuzlec'hiañ e bal en ur virout an darn vuiañ eus e greñvder.” (FREUD, *Gesammelte Werke*, London, 1940-1952, VII, 150, in GBLF. ¶ 1276.)

¹ “D'ores et déjà, quelques points précis s'imposent cependant :

1. L'inconscient d'une œuvre est apparu comme une dimension indispensable à l'articulation esthétique.

2. L'œuvre doit être considérée comme un symptôme au sens freudien du terme, mais un symptôme de soi-même, à la fois suffisant et nécessaire pour exemplariser l'unité des quatre pôles de la psyché : le Vœu et son Surmoi, le Je et sa Réalité.

Nicolas ABRAHAM a dro kein d'an aozerion a ya d'an oberenn arz evel d'un dedaolad eeun eus diemouez an oberour. Ent empleg, rak ar galleg ne ziforc'h ket an daou gemeradur eus ar verb *produire*, e keveneb *dedaoladoù* an diemouez ha *kenderc'hadoù* an arzour. Ne nac'h ket en devez an arziñ d'ober gant bred an arzour, met ur c'hemm boniek a lak etre gweudour ha klañvour : n'eo ket d'ar barzh en deus hemañ da vezañ nesaet, met d'ar barzhoneg. Ar barzhoneg zo debarzhet dezhañ un dangorelezh a ergerzher hervez hentennoù nes da re ar bredelfennerezh².

PARADICTIQUE, PARADIGMATIQUE, MODELE

Adalek derou ar bloavezhioù c'hwegont e tezgerie Nicolas ABRAHAM mennoz kreiz ar prederioù a voe e re betek fin e vuhez ; e gourlavar d' ar pennad eus 1962 emañ o paouez menegiñ e lenner : “En tu all da zomani an arz, pep emdroadenn gantaezel a endalc'h dre vras ur grouidigezh a 'n unan hag a 'r bed. E se, ez eus evit an elfenner ur wir nidouriezh eus ar « gur elfennadel ».”¹ Mennet oa enta da ziazezañ ur *gweudelfennerezh* a ve, kentoc'h eget un astenn d'ar bredelfennerezh, ur skourr nevez anezhañ. Nesaat a rae barzhoniezh ha bredelfennerezh dre geñveriañ ar gur, nann gant an *ober* barzhoniezh, met gant an ober ouzh ar varzhoniezh *graet*, ar furm asurañ

3. L'œuvre inauthentique n'a pas d'inconscient. Elle n'est solution exemplaire d'aucun problème qui lui soit intrinsèque. Elle relève du psittacisme et de la singerie. À moins d'être une exploitation des procédés de leurre et de fascination.

“La méthode de l'esthétique psychanalytique pourrait se préciser dès lors et par là même fournir l'instrument théorique d'une critique d'art rigoureuse. Pour le moment encore, il ne s'agit que d'un acte de foi que cela soit possible, mais s'y refuser d'emblée équivaldrait à se laisser mourir de soif au bord du puits.” (“KLOZADUR KRENNEK” [“CONCLUSION SOMMAIRE”] ar pennad : *Pour une esthétique psychanalytique : le temps, le rythme et l'inconscient*, 1962, in ROTP 132.)

² Kounaomp an droienn arveret gant Mikel DUFRENNE pa zeskriv eskor an oberenn, an taol nit evel “un distremen eus keveneped an dangor hag an ergor, ma teu hemañ da vezañ *peuzdangor*” (islin. ganin) (sl. KIS-593, La-12, p. 216). Diwar vont, merkomp penaos e ro ar brezhoneg an tu da zeznadiñ etre, diouzh un tu, ar gouzrec'h er bed gant gouzrec'hioù all ha, diouzh an tu all, an dangor evel donder rinek a-gevenep d'an ergor evel traelezh (sl. KIS-587, La-12, pp. 150 h.a.). DUFRENNE koulz hag ABRAHAM a zisparti an dra ergorel, alvezel ez eo an oberenn arz diouzh an donder rinek a zo dezhi pezh eo e zangorelezh d'ar gouzrec'h denel.

¹ “Par-delà le domaine de l'art, en général toute évolution affective implique création de soi et du monde. Dans ce sens il existe pour l'analyste une véritable poétique de la « cure analytique ».” (*Pour une esthétique...*, id., ibid., p. 109.)

anezhañ o vezañ an treiñ. Evelkent, n'eo ket **poémanalyse* a reas eus e embregadenn, met *paradigmatique*. Aze e rankomp ober un distro dre ar yezhouriezh.

Anaout a reomp un arver eus an adanv Gl. *paradigmatique*, Br. *kestaladel* er Yezhoniezh (KIS-531, La-11, p. 157) : kel a reer eus keñverioù kestraladel pa vez diazalc'h ha kevezkael war un dro etre div unvez yezh — an diazalc'h o vezañ pe dre ar ster (*kerzhout, redek*), pe dre ar furm (*peder, seder*), pe dre ar ster hag ar furm (*mont a ran, mont a rez*). Deveret eo an adanv diouzh ar pennanv Gl. *paradigme*, Br. *kestalad* (KIS-531, id., pp. 157-158), despizet ent klasel evel "hollad ar furmoù a c'hell gwiskañ ur ger el lavarennoù". Orin an termen gallek eo Gr. *paravdeigma* "patrom, skouer", deveret diouzh *paradeivknumi* "diskouez keñver ha keñver", ennañ *deivknumi* "diskouez, lakaat da anaout, gwereañ".

Nicolas ABRAHAM a zistro d'ar gresianeg, oc'h arbouezañ ar stirann *dei'gma* "pezh a zeu war wel, erzerc'had, pezh a ziskouezer, skouer", hag an deverad all *dei'xi* "diskouezadur foran (un draezenn), diskoradur (un destenn), gwreadur (un oberenn)". Evel a ouzer he deus ar c'hramadeg dalc'het Gr. *deiktikov* "o tiskouez, diskouezus" e Gl. *déictique*, Br. *deikte* da envel an diskouezelloù (KIS-440, La-10, pp. 148 hh.). Nicolas ABRAHAM a ra oberenn *paradigmatique* eus an hini a zave dezhi un oberenn all dre leteñveliezh — dre droidigezh pergen — ha war an oberenn o taveiñ e lak an adanv *paradictique* (luniet gantañ diwar Gr. *paradeivknumi* ha *deiktikov* "bezañ a-geñver hag o tiskouez").

E brezhoneg e c'haller evel just degemer furmoù etrevroadel an daou dermen kentradet gant Nicolas Abraham : *paradigmatek* ha *paradikte*. Hogen mar divizer reiñ dezho kevatalioù brezhonek e rankor dibab un hent yezhour na vo ket an hini a zisoc'has gant Br. *kestalad* : hemañ a zec'her ur c'heal a geñverioù kevatalded en ur lezel e-maez kont keal an diskouez a zo kalon ar c'hemeradurioù roet gant Nicolas Abraham d'an daou dermen. Sellout a rafenn kentoc'h ouzh al luniadoù brezhonek kinniget e tachenn an diskouezelloù. Hervez ma tro an diskouezell ouzh un ergorenn dre hantererezh ur bomm bet eztaolet, pe ur bomm a vo eztaolet, pe c'hoazh hervez ma tro ouzh un ergorenn erouez d'ar c'homzer, en he adanver *dregarvezat, ragarvezat* pe *kantarvezat* (KIS-440, id., pp. 149-150). Eus keñver an oberenn *paradikte* ouzh an oberenn *paradigmatek* e kinnigan ober keñver *dearveziñ*, a c'houglevan ennañ "arveziñ war-du", ha da heul : oberenn *dearvezer* (an *dearvezer*) hag oberenn *dearvezet* (an *dearvezed*). Evit an anv a roe Nicolas ABRAHAM d'an diskiblezh nevez o plediñ gant an dearveziñ, (*la*) *paradigmatique*, e tegouezhfe ar brezhoneg gant *dearvezouriezh*.

Soñjal a rafed e oa diezhomm sevel termenoù nevez evit hennadoù anvet endeo Gl. *original, traduction*, Br. *testenn orin* pe *kentad*, *troidigezh* pe *eilad*. Hogen, dres,

Nicolas ABRAHAM ne zegemer ket hevelep luniad daouek, hag outañ ez erlec'h ul luniad triek dre ensoc'hañ etre an daou dermen klasel un trede, anvet gantañ *modèle* — a droin amañ dre Br. *delv*, termen nebeut arveret c'hoazh er brederouriezh, gant an damant da lakaat kemm fraezh etre steriegezh termenoù evel *patrom*, *skouer*, *skrid orin*, h.a. hag ar ster nevez a ro an aozer da Gl. *modèle*.

“An *delv* « a ya d'ober ar meztermen anveziat etre an oberenn *dearvezer* hag an oberenn *dearvezet* ».

“Hirvoazadur an termen « *modèle* » e domani hollek an troerezh a sell ouzh an destenn orin kemeret evel « *patrom* an drevezañ ». Despizadur « *modèle* » gant Nicolas Abraham a ro diouzhtu da veizañ n'eo ket kevatal « *modèle* » hag « *original* ». Intent an *delv* evel meztermen etre testenn orin ha troidigezh a freuz an daveadur liestaoladel a zo hini an haneilañ ur c'hentad, ur *patrom*, ur *moul*, ur *skouer*, ur *mammskrid* o *terc'hel* enkrog war o eiladoù. Mar talvez « *delv* » deskriet evel se kement ha « *rummenn dearvezadel diazez o reiñ danvez he anv end-eeun d' an diskiblezh nevez* », eo rez d'ar reizh [...] e lakay an difloek diouzh an heñvelsterioù-se da zigeriñ dre ret ur vaezienn ma ranko spletad ar c'hevenepeterioù klasel lezel e lec'h gant un dra bennak digent evit c'hoazh.”¹

E donder, e “diemouez” ar barzhoneg ez eus enta ur pezh bennak a zo an *delv* anezhañ, pennaenn e unded ha war un dro e furm, e Zerc'h en ur ster nes d' an Ideenn blatonek. E diouer ul lod mat eus skridoù Nicolas ABRAHAM chomet diembann, ar *Glossaire de paradigmatique*² pergen, hon eus ur meno loezek eus dispakadur e

¹ “Le modèle « constitue un moyen terme irréel entre l'œuvre paradictique et l'œuvre paradigmatique ».

“L'usage consacré du terme « modèle » dans le contexte général de la traduction concerne l'original qu'on prendrait pour « modèle d'imitation ». La définition de Nicolas ABRAHAM du « modèle » fait d'emblée comprendre qu'il n'y a pas équivalence entre « modèle » et « original ». Envisager le modèle comme *moyen terme* entre original et traduction fait éclater la relation de démultiplication par copie à partir d'un original, patron, moule, modèle, matrice qui exerceraient

une prise sur leurs reproductions. Si « modèle » ainsi décrit, égale « catégorie paradigmatique fondamentale qui a inspiré le nom même de cette discipline », alors il va de soi [...] que la rupture d'avec ces synonymes ouvrira forcément un champ où le jeu des oppositions classiques devra céder le pas à quelque chose d'encore inédit.” (Nicholas T. RAND & Maria TOROK, *Paradictique*, in ROTP 146 — an arroudoù etre daouankoù zo meneget diwar skridoù gant Nicolas ABRAHAM.)

² Oberenn (ur 150 pajennad anezhi) savet e 1951 pa oa an aozer tregont un bloaz ma respize an termenoù a arvere en e holc'hoù war an treiñ barzhoniezh. RANK-TOROK a ro un alberz eus an nevezc'herioù a baotae enni : *homéochrétique*, *allochrétique*, *homéose*, *alléotique*, *heurytopie*,

arlakadenn. Soliañ a rankomp war an danvez pourchaset gant Nicholas T. RANK ha Maria TOROK : bommoù eus ar *Glossaire* hag ivez keloù an dilez a reas Nicolas ABRAHAM eus erged un anadennoniezh a 'n treiñ barzhoniezh. Alese, un dezrann betek gouzout e ster diarlenn an droienn-mañ e vo an hini a c'hellin ober. Evit da geal an *delv* diskouez bezañ un elfenn damkanel deurus, ne gredan ket lavarout muioc'h diwar e benn en dic'houzvez ma 'z on eus an dedalvezadur embregel a reas marteze anezhañ e gentrader. Tremenn a rin gant evezhiadennoù nebeutoc'h war hentennoù Nicolas ABRAHAM eget war an diarselloù a oa e re pa venne komz eus ar varzhoniezh.

PENAOZ SAVLEC'HIAÑ AR VARZHONIEZH ?

Dibarelezh Nicolas ABRAHAM e voe digeriñ un trede hent etrezek ar varzhoniezh : nac'h a rae prenañ an nor ouzh emell ar bredelfennerezh hep sellout evit kelo ar barzhoneg evel un dedaolad etre re all eus an diemouez. Un hinienn enni he unan, distag diouzh hinienn e aozer, oa evitañ ar barzhoneg. Meno hennezh nad eo ket nevez : staelad an dudenn c'hoariva eo ivez. Aze avat ez ae an aozer a-benn ouzh ur skoilh kentañ e kement ma felle dezhañ diren ar barzhoneg d'e *zêlv* intentet evel ur goulun na ve “mui e dalc'h buhezadur dangorel hag anreoladus an troer met en araez d'un desaveladur ergorel diwar-bouez keñveriañ didro an dearvezer ouzh an dearvezed”¹. Muzuliañ a reer an dizoare e ve pediñ un dremmour da gemplegañ d'an *delv* ergorel eus Hamlet evel pa vije ur wezhiadenn stlennegel hep mui eus dezerc'hañ un dudenn pe dreiñ ur barzhoneg. Aon 'm eus e tregern eno un heklek eus an iziunad e oa hini HUSSERL ha FREUD pa venne an eil diazezañ e anadennoniezh evel ur skiant dik, egile diraez ur vredoniezh ken savelek hag ar Fizik. Hevelep tech ergorelour a zeue a-walc'h evel un eneppeuz d 'ar varzhoniezh evel “bed hud” meneget a-zioc'h, eorizh an aozer en e yaouankiz. Reiñ a ra da gompren furmegezh ar sell a daol Nicolas ABRAHAM war ar barzhonegoù. Divoud e breder oa ar barzhoneg *graet* : e groueriañ a rae a-dreuz kloued ar pemp haenad, e zeskriavañ evel ur gestalt amzerel kemplezh n' en doa tra da zoujañ evit e staelad soliadal digant hentennoù ar bredelfennerezh : goulakaat

anisotopie, alloglottisme, glottonymie, syntopie, ectopie, h.a., oc'h ouzhpennañ : “Goût a ouzomp ne felle ket da Nicolas ABRAHAM embann ar *Glossaire* hep an destenn a rofe buhez d'e dermenoù.”

¹ “[le modèle n'est] plus lié à l'expérience subjective et incontrôlable du traducteur mais se prêtait à une détermination objective à partir de la simple comparaison d'une œuvre paradiotique avec l'original” (Nicolas ABRAHAM, ROTP 148-149).

d'ar barzhoneg ur meni “benvegad bred” freudek — kevenebiñ da skouer ster diskelat e c'herioù hag ar ster enkelat o deus dre berzhiañ en un dialusk arc'hwelel — oa kement hag ober eus e “ziemouez” un domani a savelegezh. Daoust d'e striv da reiñ d'an arz un emrended ouiziadoniel, e talc'he Nicolas ABRAHAM da sammañ an emzislavar a zo e kalon an arlakadennoù freudek : e-lec'h distremen an troc'h dangor-ergor, kemer da amkan ergorelaat an dangor ; alese ne c'halle nemet disoc'h gant dodad ergoreladusted ar varzhoniezh.

Un aters a savan : bezet un destenn a c'hallfe bezañ ur barzhoneg, penaos loañ ar paroù ma teraou ha ma tibenn ar bezañ barzhoneg ? Hag an titl a varzhoneg a vo debaret dezhi mar gra berzh e prouad ar pemp haenad ? — met a-walc'h eo bezañ gwerzaouer akuit evit aozañ skridoù o vastañ d'an kez prouad. Ha mar ouzhpenn ar amplegad ar steriegezh enkelat ? — met testennoù all, adalek ma ren enno un unded devezout,

zo gwisket war o gerioù kemeradurioù piaouel kuzh da gentañ ha diskuliet bep ma piaouekaer an dialusk a ro he unded d'an oberenn. En termenoù-se end-eeun e komze MERLEAU-PONTY eus ar brederouriezh : dre berzh an azlenn e c'hounez ar gerioù tamm ha tamm o ster diles na oa ket anat

d'al lenn kentañ. A du 'rall ne c'haller ket tremen hep amzaelañ keal “diemouez” pe “dangor” ar barzhoneg. Dre ledanviñ hepken e talvez an termenoù-se e kement ma 'z eo ar barzhoneg ul lec'h ma teu dangor ar barzh hag al lenner da anezhañ, resisoc'h : e kement ma 'z eus anezhañ un trevnad arhentoù en araez da enaouiñ un dialusk digent en o buhezadur. Aters kenstur : penaos gouzout ha gouest eur da zougen barn war dilested ur barzhoneg ? Pe zezverk zo da zilested al lenner ? Dilec'hiañ n'eo ken divoud an aters kentañ. Hag ar gur elfennadel, dre zeskiñ d'al lenner diguzhat an argeloù o wezhiañ en e ziemouez, a rofe chem dezhañ evit diraez argeloù enkelat ar barzhoneg ? Ha solietoc'h ne ve ket an aters gin : hag ar barzh a c'hallfe sevel ur barzhoneg, eleze un destenn dezhi un “diemouez”, hep bezañ gouest da enfredañ e ziemouez dezhañ war chanter e varzhoniañ — argeloù gwezhius e ziemouez o vont da zarbarerion argeloù gwezhius ar barzhoneg ?

Stignomp an aters en un doare all. Troer barzhonegoù e voe Nicolas ABRAHAM ha fellout a rae dezhañ damkanañ an treiñ barzhoniezh, setu perak marteze ne gemere ket da zivoud ar genel barzhoniezh. Tremen a rae gant lec'hiennoù boutin e-giz : “Lenner ur barzhoneg zo barzh e unan” (ROPT 59) ; pe, o soliañ war un anadennoniezh a faltazi, e tigevrede an *noema* diouzh an *noeziz* war-benn ober eus

houmañ andon ar varzhoniezh ; pe rekouriñ a rae d'ar bredelfennerezh ha debarzh un “diemouez” d'ar barzhoneg — hogen chom krenn a ranke hevelep leteñvelaat, rak an danvez ma labour ar gur elfennadel zo an eriunañ c'hwitet ez eo an eriunell, bac'het en amgant anegorel, anamzerel ar bred, tra ma 'z eo ar barzhoneg an eriunañ oc'h ober berzh, o lezel turmud ar bred war e lerc'h, o kemer lec'h hag amzer er bed, o timeziñ gant ar bed. Nicolas ABRAHAM a lak war wel bezañs argeloù gwezhius ken e dialusk ar bred ken er varzhoniezh, nemet e hañval diwelout ur c'hemm bras, hemañ : gwezhiañ a ra argeloù ar bredelfennerezh e “bed” derc'hel an hinienn hag argeloù ar barzhoneg e bed gwerc'hel ar gedvuhez.

Hevelep kemm ned eo a-benn ar fin nemet ar c'hemm etre al “lavar” mut o weañ “istor” anistorek, arreadek an diemouez ha lavar an dud emouiziek o kenderc'hañ un istor bepred digent. Kemm hennezh, ha ma ne spir ket da zezverkañ ar varzhoniezh, a lak a-wel un ahel kevaraezus d'he savlec'hiañ. Endra chom an darn vrasañ eus hon oberoù gwall nes da arc'hwelerezh an diemouez, techet ma vezont bepred da ziruzañ etrezek lavar arreadek an anistor, ez eus ur c'henderc'hañ lusket gant an damant d'ar blein kevenep — a emahurtomp da skritellañ : araokaat, dispac'h, ober istor, nit... daoust ma tiflip diouzh nep skritell evel ur marc'h gouez diouzh ar c'habestr. E-touez oberoù ar c'henderc'hañ-se emañ ar varzhoniezh.